

Цяньцзінскі ўніверсітэт замежных моў актыўна заахвочвае студэнтаў да такой пазааўдыторнай актыўнасці, якая мае на ўвазе актыўную маўленчую дзейнасць, што бяспрэчна спрыяе эфектыўнасці навучання.

У выніку падагульнім, што аўдыяванне як від маўленчай дзейнасці мае шэраг спецыфічных падыходаў, звязаных з фанетычным асаблівасцямі мовы навучэнцаў. Таму выключнае значэнне мае агульны досвед выкладчыка па агульным мовазнаўстве, яго імкненне дэталёва разабрацца ў характары ўспрымання і распазнавання кітайскімі студэнтамі гукаў, фанетычных слоў і фраз на беларускай мове, арганізаваць і максімальна актывізаваць навучанне аўдыяванню суразмерна са ступенню складанасці для іх вучэбнага матэрыялу.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Фанетыка беларускай літаратурнай мовы / І.Р. Бурлыка, Л.Ц. Выгонная, Г.В. Лосік, А.І. Падлужны. Мінск : Навука і тэхніка, 1989. 335 с.

СЛОВАЎТВАРАЛЬНЫ АСПЕКТ У ВЫКЛАДАННІ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ ЯК ЗАМЕЖНАЙ

С. М. Якуба

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,
вул. К. Маркса, 31, 220030, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь,
Yakuba SM@bsu.by*

Артыкул прысвечаны пытанням вивучэння словаўтваральных паняццяў і словаўтваральных адзінак замежнымі навучэнцамі. Звяртаецца ўвага на актуальнасць засваення іншафонамі камунікатыўна мэтазгодных словаўтваральных адзінак (вытворнае слова, словаўтваральная мадэль, словаўтваральнае гняздо), праводзіцца думка пра неабходнасць вивучэння словаўтварэння на практычным узроўні з улікам узроўню засваення беларускай мовы, прапануецца тыпалогія практыкаванняў, якія могуць быць выкарыстаны пры авалоданні словаўтваральнымі ведамі, уменнямі і навыкамі на базавым узроўні і якія будуць садзейнічаць фарміраванню камунікатыўнай кампетэнцыі іншафонаў.

Ключавыя словы: камунікатыўная кампетэнцыя іншафонаў; камунікатыўная мэтазгоднасць; словаўтваральны кампанент; вытворнае слова; словаўтваральная мадэль; словаўтваральная база; словаўтваральнае гняздо.

Камунікатыўна-дзейнасны падыход разглядаецца вучонымі як асноўны падыход пры выкладанні замежнай мовы. Раскрываючы яго сутнасць, А. М. Шчукін адзначае: «Навучэнцаў знаёмяць з базіснымі функцыямі мовы, магчымымі камунікатыўнымі сітуацыямі і моўнымі сродкамі, здольнымі рэалізаваць гэтыя функцыі і сітуацыі. Мэтай данай варыяцыі падыходу з’яўляецца навучанне замежнай мове як сродку камунікацыі» [4, с. 104]. У сувязі з гэтым неад’емнай часткай развіцця асобы іншафона

з'яўляецца фарміраванне камунікатыўнай кампетэнцыі (пададзена моўным, маўленчым, дыскурсіўным, прагматычным, прадметным, лінгваметадычным, прафесійным, сацыякультурным, лінгвакультуразнаўчым кампанентамі) – умення карыстацца вывучанай мовай ва ўсіх сферах жыццядзейнасці, вырашаць пры яе дапамозе разнастайныя праблемы і задачы.

Словаўтваральны кампанент як складнік моўнага кампанента з'яўляецца неад'емнай часткай фарміравання камунікатыўнай кампетэнцыі. Пры апісанні словаўтварэння ў дыдактычных мэтах вучоныя засяроджваюць увагу на двух напрамках. Першы напрамак мае на мэце вывучэнне заканамернасцей функцыянавання словаўтваральнай марфемы ў складзе вытворнага слова з мэтай выражэння намінацыўнай функцыі мовы. Другі напрамак прадугледжвае даследаванне асаблівасцей функцыянавання вытворнага слова ў працэсе камунікацыі.

Авалоданне іншафонамі элементарнай лінгвістычнай тэорыяй па словаўтварэнні, выпрацоўка ўмення аналізаваць вытворныя словы і канструяваць лексічныя адзінкі па прадуктыўных словаўтваральных мадэлях садзейнічаюць усвядомленаму чытанню тэкстаў на беларускай мове, даюць вялікія магчымасці для ўзбагачэння слоўнікавага запасу навучэнцаў, фарміравання камунікатыўных уменняў і навыкаў, асэнсавання стылёвай прыналежнасці лексічнай адзінкі і выяўлення яе экспрэсіўных магчымасцей.

Засваенне словаўтварэння мае на мэце падвесці навучэнцаў да разумення прычынна-выніковых сувязей ў мове, да асэнсавання таго, што словаўтваральная сістэма – частка агульнай сістэмы мовы, усе элементы якой знаходзяцца ва ўзаемасувязі.

Л. В. Красільнікава адзначае, што «ўсе адзінкі, якія выдзяляюцца ў словаўтваральнай сістэме, валодаюць пэўным метадычным патэнцыялам, пры гэтым асноўнымі вучэбнымі адзінкамі выступаюць вытворныя словы, рэальна прадстаўленыя ў маўленчай практыцы, і метамоўная адзінка – словаўтваральная мадэль» [3, с. 12]. Вучонымі адзначаецца, што словаўтваральны матэрыял павінен адбірацца з улікам крытэрыяў частотнасці ўжывання вытворнага слова, яго стылістычнай характарыстыкі і камунікатыўнай мэтазгоднасці для данага этапу навучання іншафона. Што да словаўтваральнай мадэлі, то асаблівая ўвага надаецца такім яе характарыстыкам, як прадуктыўнасць і рэгулярнасць, а адбор мадэлей праводзіцца з улікам іх камунікатыўнай запатрабаванасці на тым ці іншым узроўні авалодання беларускай мовай. Напрыклад, на базавым узроўні вывучэння беларускай мовы навучэнцам прапануецца засвоіць назвы асоб паводле нацыянальнасці з суфіксам *-ец*, *-анін/-к-а*, назвы асоб паводле прафесіі з суфіксамі *-ар-*, *-іст-*, *-нік-*, *-чык-*; назвы асоб жаночага полу з суфіксамі *-к-* і *-ніц-*; назвы адцягненага дзеяння з суфіксамі *-анн-* / *-енн-* і інш., а таксама мадэлі прыметнікаў, дзеясловаў, прыслоўяў: прыметнікі з

суфіксамі *-н-, -ск-/ -цк-*; прыслоўі з суфіксамі *-а-* і конфіксам *па-...-ску*; дзеясловы з суфіксамі *-ва-, -ава-. -а-, -ну-*; дзеясловы руху з прыстаўкамі *па-, пра-, вы-* і інш. Пры гэтым словаўтваральная мадэль, прапанаваная іншафону для азнаямлення, павінна быць дастаткова спрошчанай і ў той жа час утрымліваць поўны набор неабходнай моўнай інфармацыі.

Неабходнасць азнаямлення са словаўтваральнай мадэллю Л. В. Красільнікава тлумачыць тым, што «словаўтваральная мадэль традыцыйна выступае як аснова для семантызацыі замежнымі навучэнцамі незнаёмага вытворнага слова на аснове словаўтваральнага аналізу пры рэцэптыўных маўленчых дзеяннях, у той жа час ... словаўтваральная мадэль з пэўнымі абмежаваннямі з'яўляецца ўзорам і для пабудовы вытворных слоў пры рэпрадуктыўна-прадуктыўных маўленчых дзеяннях» [3, с. 13]. Аднак сама словаўтваральная мадэль – гэта абстрактная схема, таму пры навучанні беларускай мове як замежнай выкарыстоўваюцца пэўныя маўленчыя ўзоры, ажыццяўляецца знаёмства з канкрэтнымі словамі ў канкрэтных тэкстах, што ўжо на пачатковым этапе навучання садзейнічае ўсведамленню лексічных адзінак пэўнай будовы і выкарыстанню іх у маўленні.

Засваенне асноўных словаўтваральных адзінак з'яўляецца базай для ўсведамлення іншафонамі працэсу мадэліравання, фарміравання ўмення выяўляць словы пэўнай будовы ў тэкстах, тлумачыць значэнне аднакаранёвых на аснове вядомай словаўтваральнай мадэлі, канструюваць словы з мэтай узбагачэння слоўнікавага запасу і развіцця камунікатыўнай кампетэнцыі.

Для таго каб навучэнцы змаглі ўсвядоміць заканамернасці ўтварэння слоў, трэба дапамагчы ім асэнсаваць, што вытворныя словы ўтварыліся на базе іншых па словаўтваральных мадэлях, характэрных для сучаснай беларускай мовы (*лётА(ць) → лётчык, выкладА(ць) → выкладчык; лет(а) → летні, зім(а) → зімні; сушыць → высушыць, казаць → выказаць* і інш.). Разглядаць вытворнае слова неабходна ў супастаўленні з утваральнай асновай (словаўтваральнай базай), таму што кожнаму вытворнаму слову адпавядае ўтваральная аснова, а іх адносіны характарызуюцца сэнсавымі і структурнымі сувязямі. Пра вытворнасць можна гаварыць толькі пры супастаўленні значэнняў і марфемнай будовы ўтваральнай асновы і вытворнага слова. Таму пры вызначэнні асновы словаўтварэння неабходна ўлічваць фармальны і семантычны паказчыкі. Такі падыход дапаможа іншафонам усвядоміць законы словаўтварэння, бо толькі шляхам супастаўлення і параўнання вытворных і ўтваральных асноў можна асэнсаваць сутнасць словаўтварэння як працэсу, зразумець, як і пры дапамозе чаго ўтварылася тое ці іншае слова.

Мэтазгодна скіраваць увагу замежных навучэнцаў на засваенне значэнняў найбольш ужывальных суфіксаў і прыставак розных часцін мовы, фарміраваць уменне утвараць словы па прапанаваных мадэлях і ўжываць лексічныя адзінкі пэўнай канструкцыі ў вусным і пісьмовым маўленні,

паказаць стылістычную ролю словаўтваральных сродкаў. Варта звярнуць увагу на адметнасць суфіксаў і прыставак як службовых марфем, засяродзіцца на асноўнай іх прымеце – абавязковай паўтаральнасці ў словах, якія маюць аднолькавую будову і агульны элемент значэння. Да прыкладу, *мяд+ов+ы, абрыкос+ав+ы, парэчк+ав+ы* (суфікс *-ав-* мае значэнне ‘прыгатаваны з нечага’); *вы+сушыць, вы+гладзіць, вы+мыць* (прыстаўка *вы-* мае значэнне ‘давесці дзеянне да канца’).

Адсутнасць ведаў і навыкаў, неабходных для ўспрымання словаўтваральнай мадэлі і асэнсавання тых змен, якія могуць адбывацца ва ўтваральнай аснове, нярэдка становіцца прычынай не толькі словаўтваральных, а і маўленчых памылак навучэнцаў. У сувязі з гэтым іншафоны ўжо на пачатковым этапе навучання знаёмяцца з прадуктыўнымі ў сучаснай беларускай мове словаўтваральнымі мадэлямі, што дапамагае спасцігаць заканамернасці словаўтварэння. Назіранне над словамі з тэксту і канструяванне лексічных адзінак па прадуктыўных словаўтваральных мадэлях дапаможа ўсвядоміць, словы якой часціны мовы могуць выступаць у якасці ўтваральных да прапанаваных і якія марфемы удзельнічаюць ва ўтварэнні слоў пэўнай часціны мовы. Так, мэтазгодна прапанаваць заданні на ўтварэнне знамянальных часцін мовы з прадуктыўнымі словаўтваральнымі сродкамі (*бегчы* → *вы+ бегчы = выбегчы* ‘выдзеліцца з чаго-небудзь’, *будавА(ць)* → *будаў+ нік = будаўнік* – ‘той, хто будзе’, *мёд(□)* → *мяд+ов = мядовы* – ‘той, што ўтрымлівае мёд’ і інш.). Навучэнцы ўтвараюць словы паводле ўзору, паводле прапанаванага значэння слова і словаўтваральных марфем, выкарыстоўваюць лексічныя адзінкі пэўнай будовы ў словазлучэннях, сказах і тэкстах. Такая работа дае магчымасць падрыхтаваць трывалую базу для засваення вялікай колькасці слоў, узбагачэння слоўнікавага складу іншафонаў новымі лексічнымі адзінкамі, выкарыстання іх ў маўленні, разумення марфалагічных працэсаў.

Навучанне беларускаму словаўтварэнню іншафонаў будзе эфектыўным пры ўмове выкарыстання навукова абгрунтаванага комплексу практыкаванняў, накіраванага на развіццё ўмення выяўляць вытворныя словы ў кантэксце і тлумачыць іх значэнні, вызначаць семантыку марфем, з якіх складаюцца лексічныя адзінкі, аналізаваць словы з пункту гледжання іх словаўтваральнай будовы, утвараць лексічныя адзінкі прапанаваных словаўтваральных мадэлей і ўжываць іх у маўленні.

На сёння ў лінгваметодыцы актуальным лічыцца меркаванне пра неабходнасць знаёміць замежных навучэнцаў са словаўтваральным гняздом. На думку Н. Л. Кудзінай, работа са словаўтваральным гняздом дапаможа іншафонам успрымаць «лексіку ў сістэме, якая дазваляе бачыць дынаміку словаўтваральных механізмаў», а таксама будзе садзейнічаць усведамленню моўнай карціны свету беларусаў [2, с. 157].

Падтрымліваючы думку пра лінгваметадычную мэтазгоднасць знаёмства іншафонаў са словаўтваральным гняздом, варта адзначыць

цяжжасці азнаямлення з такім матэрыялам. У першую чаргу яны выкліканы тым, што ў беларускай лексікаграфіі не прадстаўлены словаўтваральны слоўнік гнездавога тыпу, на аснове якога можна праводзіць слоўнікавую работу. У сувязі з гэтым педагогу давядзецца праводзіць вялікую падрыхтоўчую работу па складанні словаўтваральных гнёзд для пэўнага этапу навучання. Вучоныя падкрэсліваюць, што на падрыхтоўчым этапе гэтыя гнёзды могуць рэпрэзентавацца скарачана, а на прасунутым ужо падавацца іншафонам у поўным аб’ёме. Падчас працы са словаўтваральнымі гнёздамі «навучэнцы аналізуюць кампанентны склад гнёзд, назіраюць, як разгортваецца тое ці іншае гняздо, пераносяць вопыт у незнаёмыя моўныя абставіны, па вывучаных мадэлях узнаўляюць значэнні невядомых слоў» [1, с. 17].

Так, на базавым узроўні пры знаёмстве з найменнямі асобы паводле месца жыхарства і нацыянальнасці, іншафонам прапануецца скарачанае словаўтваральнае гняздо з вяршыняй *Іспанія*, у склад якога ўваходзяць словы *іспанец, іспанка, іспанскі, па-іспанску*. Падчас азнаямлення з аднакаранёвымі словамі на практычным узроўні праводзіцца аналіз словаўтваральнай парадэгмы, словаўтваральных пар, словаўтваральных ланцужкоў, ажыццяўляецца праца са словаўтваральнымі гнёздамі з іншымі вяршынямі-назвамі краін паводле прапанаваных узораў. Прапануюцца практыкаванні на лінгвістычнае назіранне на аснове словаўтваральных ланцужкоў (*Прачытайце. Як утвараюцца прыметнікі і прыслоўі: Іспанія – іспанскі – па-іспанску; Японія – японскі – па-японску; Манголія – мангольскі – па-мангольску*), утварэнне слоў па аналогіі (*Утварыце прыметнікі і прыслоўі ад назваў краін: Партугалія, Бразілія, Манголія*), па прапанаванай мадэлі (*Іспанія – іспанец*), выкарыстанне лексічных адзінак пэўнай словаўтваральнай будовы ў прапанаваных маўленчых мадэлях (*Раскрыйце дужкі, замяняючы словы ў дужках прыметнікамі і прыслоўямі: Мая родная мова (Іспанія). Я яшчэ размаўляю (Швецыя); Назавіце жыхароў розных краін паводле нацыянальнасці: Мой сябар жыве ў Кітаі. Ён ...*). Навучэнцы выяўляюць вывучаныя вытворныя словы ў прачытаным тэксце, адказваюць на пытанні да тэксту з выкарыстаннем засвоеных аднакаранёвых слоў, працуюць у парах, ствараюць дыялогі і невялікія апавяданні з ужываннем роднасных слоў. Праца на аснове словаўтваральных гнёзд дапамагае паказаць сувязь паміж словаўтваральным і лексічным узроўнямі мовы.

Такім чынам, словаўтваральная работа на аснове матадычна мэтазгодных словаўтваральных адзінак садзейнічае свядомаму засваенню лексікі беларускай мовы, у прыватнасці вытворных слоў, якія валодаюць пэўным культурна-канцэптуальным патэнцыялам, дазваляе папоўніць актыўны і пасіўны слоўнікавы запас і развіваць камунікатыўную кампетэнцыю іншафонаў.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. *Гвоздева Е.В.* Гнездовой принцип изучения лексики при обучении русскому языку как иностранному // Вестник МГОУ. Серия : Русская филология. 2015. № 3. С. 14–19
2. *Кудина Н.Л.* К вопросу об основных словообразовательных единицах, актуальных для РКИ // Карповские научные чтения : сб. науч. ст. Вып. 11 : в 2 ч. Ч. 1 / редкол.: А.И. Головня (отв. ред.) [и др.]. Минск : «ИВЦ Минфина», 2017. С. 153–159.
3. *Красильникова Л. В.* Формирование словообразовательной компетенции филолога-русиста : русский язык как иностранный : дис. ... д-ра педагогических наук : 13.00.02. Москва, 2012. 453 с.
4. *Щукин А.Н.* Методика преподавания русского языка как иностранного : учеб. пособие. М. : Высшая школа, 2003. 334 с.